

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Պոռ-Արտուրի անկումը.—Ծովապետ Բոճեսվենսկին Մադակագարի մօտ.—Բտ-
ղաբակյան բնդհանուր դրուքիցը.—Լուիզա Միլեյի մանր.

Ութ ամսուայ պաշարումից յետոյ, դեկտեմբերի 20-ին
ընկաւ Պորտ-Արտուրը գեներալ Նոգիի յամառ և սիստեմատիկ
հարուածների տակ: Յաղթող ճապոնացին ոչ առաջին անգամ
ասպետական վեհանձնութիւն ցոյց տուաւ իր քաջ ախոյեանին:
Ռուս գեներալներին և օֆիցէրներին իրաւունք էր տրուած
պատուով թողնել բերդը և վերադառնալ հայրենիք, եթէ խօսք
տան մինչև այս պատերազմի վախճանը չմասնակցել կռուին:
Այդ խօսքը տուին գեներալ Ստեպէլի հետ և բազմաթիւ օֆի-
ցերներ, իսկ գեներալներից Սմիւրնովը, Ֆոկը, Գորբատովսկին
և Վիրէնը գերադասեցին բաժանել գերութեան դառնութիւն-
ները իրանց զինուորների հետ միասին: Բերդի պաշտպանու-
թեան ոգին—գեներալ Կոնդրատենկոն սպանուել էր մի քանի
օր առաջ: Կապիտուլիացիայի (անձնատուութեան) մանրամաս-
նութիւնները ցոյց տուին որ թէև գեներալ Ստեպէլը ունէր
դեռ ևս բաւական բրինձ, ալիւր, աղ, 2 հազար ձի, 546 թըն-
դանօթ և առատ ռազմական պաշար, սակայն, երբ ճապոնացի-
ները տիրեցին գլխաւոր ամրութիւններին, նա այլ ևս աննպա-
տակ համարեց շարունակել արինհեղութիւնը և գերադասեց
անձնատուր լինել իր 25 հազար զօրքով, որի մեծ մասը հի-
ւանդ էր կամ վիրաւոր: Եւ այսպէս ընկաւ այն ամրութիւնը,
որ տասը տարի շարունակ կռուախնձոր էր դառել Հեռաւոր
Արևելքում: Ձի կարելի չխոստովանել որ արջի ծառայութիւն
մատուցին Ռուսաստանին նրա բարեկամ Ֆրանսիան և Գեր-
մանիան, որոնք 1895 թուականին խլեցին յաղթող ճապոնա-
ցու ձեռքերից համաշխարհային ողբերգութեան այդ բեմը,
յանձնելով Ռուսաստանին, որպէս զի շարունակուի նրա վրայ
արինահեղ ներկայացումը ի մեծ ուրախութիւն արինուշա-
ձոն-Բուլի...

Հետաքրքրական է ուսն հասարակական կարծիքի վերա-

բերմունքը դէպի այդ սարսափելի հարուածը. միշտ կեղծ շովինիստները à la Սուվորի և Գրինգամուտ ի հարկէ շտապեցին ցոյց տալ որ առանձին ոչինչ չի պատահել, և թէ «եւպոշկաներին» այնուամենայնիւ պէտք է ջարդ ու փշուր անել, ևայն ևայն, սակայն ռուս գիտակցող դասակարգի լաւագոյն ներկայացուցիչները շատ լուրջ նայեցին հարցին և քաջութիւն ունեցան թռանց յուսահատական կամ կեղծ հայրենասիրական աղաղակների պարզել ցաւալի երեւթի նշանակութիւնը: Ահա ինչ ասաց, օրինակի համար, «Русс. Вѣд.» թերթը. «Պորտ-Արտուրը—Ռուսաստանը. չէ: Ռուս ժողովրդի մեծամասնութեան համար դա ինչ—որ հեռաւոր, անյայտ, անհասկանալի և խորթ մի բան է: Զինական հողի ինչ—որ մի կտոր, ուր մենք անձնավստահութեամբ մտանք, այնտեղ խրուելու նպատակով: Զի լինի Պորտ-Արտուրը—միայն աւելի պակաս հողանք և ծախքեր կ'ունենանք: Մակայն Ռուսաստանը չի մոռանալ այդ անռելի սպանդանոցը, անհեռատես քաղաքաքանութեան այդ տրագիկական վախճանը, ժողովրդական այդ ծանր և զուր զոհերը: Այդ զոհերը—միաժամանակ և մեծ դասեր են: Նրանք պէտք է մեզ խելքի բերին, պէտք է համոզեն մեզ բոլորիս, որ ոչ այնտեղ, մեզ խորթ հեռաւոր Արեւելքում, պէտք է մենք տեսնենք մեր նպատակները, որոնք մեր բարօրութիւնը, մեր կորուստով աշխատենք խել օտար և մեզ անպէտք հողեր, այլ այնտեղ, Ռուսաստանում, մեր մէջ, մեր հողի վրայ, պէտք է մենք մտածենք մեր սեփական վերաշինութեան մասին»:

Այդ նոյն օրը, երբ կատարոււմ էր Պորտ-Արտուրի յանձնումը ճապոնացիներին, ծովակալ Բոժեստովենսկու նաւատորմը հասել էր արդէն Մադագասկար կղզու ափը, իսկ Ֆելկերգամը իր նաւատորմով Զիրուտից ճանապարհ էր ընկել, նպատակ ունենալով նոյն կղզին: Այժմ հարց է ծագում. միտք ունի՞ որ Բոժեստովենսկին շարունակի իր ճանապարհը դէպի Վլադիվոստոկ, թէ աւելի լաւ է նա վերադառնայ կամ սպասի երրորդ նաւատորմին...

Մինչ այդ երկու պետութիւնների վիթխարի պայքարը շարունակում է ամեն օր արեան և աւերումների սոսկալի տեսարաններ ներկայացնել—միւս պետութիւնները զբաղուած են իրանց տնային փոքրիկ գործերով, իւրաքանչիւր իր սեփական ցաւերի յետեից է ընկած. Ֆրանսիան գտնում է որ Կոմբլը արդէն բաւականաչափ սեղմեց կղերականութիւնը, իսկ սոցիալական բեֆորմների համար այլ ղեկավարներ են հարկաւոր. Աւստրո-Ունգարիան տարուբերում է բիւրոկրատիական՝

սահմանադրական անվերջ անկարգութեան մէջ և, ինչքան էլ փոփոխուեալ է իր առաջին մինիստրներին, ինչպէս այժմ Կեօրեբըին, այնուամենայնիւ ներքին անդորրութիւնը չի վերականգնուած, որովհետեւ մի անլուծելի պրոբլեմ է դրել իր առաջ— իրաւի հետ կապել կուլտուրական ազգութիւններ, նոյն համակենցաղում անհաւասար իրաւունքներ շնորհելով դրանց։ Գերմանիան զարգացնում է իր գեշեֆտմախէրութիւնը Մերձաւոր Արեւելքում և շարունակում զօրք ուղարկել Մայրագոյն Աֆրիկա, մի ինչ—որ սկամորթ ցեղ «կուլտուրական միջոցներով փատէրլանդի» գրաստներ դարձնելու նպատակով... Իտալիայում արմատական և բանուորական շարժումները չեն կարողանում սահմանադրական կարգով զօրեղ նուաճումներ անել... Անգլիան զբաղւած է իր զօրքերի և նաւատորմի ուժեղացման և վերակազմութեան հալցներով։ Թիւրքիան սուլիկ—փուսիկ «բէֆորմներ է» մտցնում Մակեդոնիայում և իր ասիական նահանգներում, ուր քրդի և տաճկի զէնքից մազապուրծ եղածին սոփն ու ցուրան է ապանում։ Մի խօսքով ամեն բան գնում է իր կարգով,—բոլորն էլ իրրեւ թէ երջանիկ են... Եւ զարմանալի է որ բոլոր մարդիկ այնքան լաւատեն չեն, որ ներքին հրճուանքի ազդեցութեան տակ տրբտինկներ տան ու... գանւում են յոռետեսներ...

Այդ յոռետեսները չափազանց դանդաղաշարժ են համարում սոցիալական էվոլուցիայի առաջխաղացումը, յոյս չունեն որ նոյնիսկ սահմանադրական կարգերով յաղթանակի արդարութիւնը երկրի վրայ։ Եւ հա՛ա մի Լե Տոլստոյ անհատի ներքին բարոյական վերածնութեան մէջ է գտնում փրկութիւնը, մոռանալով որ այդ ներքին—բարոյական ինքնակատարելագործութեան համար անհրաժեշտ է անհատի կատարեալ ազատութիւնը, որ ապահովում են միայն սահմանադրական կարգերը։ մի Լուիզա Միշէլ աւելի հեռու է գնում չարիք համարելով նոյնիսկ որ և հասարակական կազմակերպութեան գոյութիւն։ Այդ նշանաւոր անիշխանականը վախճանուեց եօթանասուն տարեկան հասկում։ Նա մինչև վերջ անվեհեր քարոզիչ էր իր համոզմունքների, պատրաստ էր զէնքը ձեռքին կռուել բարրիկադների վրայ։ Բազմաթիւ անգամ բանտարկուած, աքսորուած Ֆրանսիայից, նա ամեն տեղ շարունակում էր իր գործունէութիւնը, պահպանելով իր ապրուստը դասերով և գրական աշխատանքով։ Նրա գրչին պատկանում են մի քանի վէպեր, որոնց մէջ նա բնականաբար հանդիսանում էր իրրեւ ներկայ հասարակական—քաղաքական ամեն տեսակ կարգերի ամենախիստ քննադատ։ Իրրեւ անհատական ազատութեան ամենածայրայեղ ջատագով նա ընկերավա-

քութիւնը նոր ձեփ սարկութիւն էր համարում մարդկութեան համար:

Լուիզա Միշէլն, ինչպէս և նրանից շատ աւելի հանճարեղ մտածողներ, անշուշտ սխալում էր իր տեսութիւնների և ձգտումների մէջ, սակայն մի է այն մարդը որ ըմբռնի ճշմարտութիւնը ամբողջապէս Այդպիսի մի անհատ չի տուել ամբողջ մարդկութիւնը, սկսած իր գոյութեան առաջին օրից, և, երևի, երբեք էլ չի տալու... ճշմարտութիւնը ընդգրկել ամբողջապէս նշանակում է հասկանալ անսահման տիեզերքը, վճռել մարդկային հրջանկութեան իդէալը: Իսկ թո՛ւն է այդ իդէալը—բացարձակ որոշում չի տալ և ոչ մի փիլիսոփայ: Այն ինչ մեզ համար իդէալ է համարւում, արդեօք իդէալական կը լինի ապագայ սերունդների համար էլ: այդ մենք չենք կարող վճռականապէս յայտնել: Ամեն ըմբ համեմատական է, հետեւաբար ծաղր ու ծանակի կամ բացարձակ դատապարտութեան չեն արժանի: Լուիզա Միշէլի նման անձնաւորութիւնները, որոնք իրանց ժողորութիւններով անգամ մատնանիշ են անուամբ հասարակական հիւստածքի այլանդակութիւնները. իսկ քննադատութիւնը առաջադիմութեան մի տարրն է...

Լ. Ս.